

Nechutová, Jana; Kyas, Vojtěch

[Slovník středověké latiny v českých zemích]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1979, vol. 28, iss. E24, pp. 164-166

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109212>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

„středověká latinská literatura“, je třeba si uvědomit jednak, že ve středověku (ostatně stejně jako už ve starověku) je mnohdy literárním projevem tzv. literatura nauková, a na druhé straně, že mnoho písemných památek této doby (glosáře, analý, některé učené spisy) není literaturou, neboť tyto projevy nesplňují požadavky na literaturu kladené — toto pojetí, upozorňuje autor, se ostatně opírá o názory středověkých teoretiků. V kapitole „Voraussetzungen und Grundlagen“ mluví Brunhölzl o jazyce středověké latinské literatury a o jeho vývoji, o klericích jako jejich nositelích, o středověkém literárním publiku (velmi záslužný poukaz, neboť tato stránka literatury bývá ke škodě věci a zároveň i pochopitelně — pro nedostatek pramenů — zanedbávána).

Další kapitola podává periodizaci latinské literatury středověku. Brunhölzl se rozhoduje pro dělení na pět časových úseků — období přechodu od starověku ke středověku (6.—8. stol.), karolinská doba (konec 8.—konec 9. století), doba pokarolinská až do konce 11. století, vrcholný rozkvět středověké latinské literatury (12. století), pozdní středověká latinská literatura (13.—14. století). Každý moderní badatel, který se zabývá dějinami tohoto písemnictví, podává sice vlastní periodizaci, lze ale pozorovat, že se názory ustalují přibližně na tom pojetí, které je vlastní i Brunhölzlovi.

Recenzovaný svazek (1. Band) probírá literaturu dvou prvních období (Buch I—II), sahá tedy do konce doby karolinské. Brunhölzl o svém předmětu nepojednává podle literárních druhů, i když by sám takovéto řazení považoval za cenné a podnětné, nýbrž vychází z chronologických úseků, které pak uvnitř člení podle jiných principů, zvolených v souladu s poměry literárního života v té které epoše. Tak první úsek — Erstes Jahrhundert, Die Literatur des Übergangszeit von der Mitte des sechsten bis in späte achte Jahrhundert — je uvnitř rozdělen na pět kapitol podle území (vedle Itálie, Hispánie, Galie, Irska a Británie mluví autor také o počátcích literatury u německých kmenů). Druhý úsek — Zweites Buch, Die Grundlegung Europas unter Karl dem Großen — má dvě kapitoly, vlastní dobu Karlova a období po jeho smrti. Závěr této druhé knihy (str. 494—506) mluví o latinské kultuře pozdějšího karolinského období ve Španělsku pod maurskou nadvládou.

Výklad doprovází (str. 507—574) bibliografie, rozdělená na všeobecnou a speciální část; speciální část podává bibliografii k autorům a dílům, jak jsou za sebou v jednotlivých kapitolách. Posléze na str. 577—594 následuje jmenný rejstřík. Bibliografický dodatek podává edice probíraných děl i příslušnou literaturu: svědčí o velké práci, již autor publikace podnikl a často je nám spolehlivým informátorem o nových a mnohdy těžko dostupných titulech.

Brunhölzlova kniha je přehledem středověké latinské literatury — zatím do doby karolinské — v jejím celku, takže jí lze užívat jako pomůcky pro povšechnou orientaci i k úvodu do detailního studia, a to jako pomůcky spolehlivé. Autor však pitom často upozorňuje na problémy, spjaté s látkou, a občas se k nim snaží zaujímat stanoviska. Samostatný přístup, možný pouze u badatele, který své téma důkladně prostudoval, vidíme i v autorově hodnocení postav této literatury.

Franzi Brunhölzlovi, který se úvodem představuje jako žák Paula Lehmana (jemu je tento 1. svazek připsán), jsme tedy vděční za to, že na sebe vzal práci nesmírně záslužnou, jež s sebou bohužel často nese úskalí nevděku, jak víme z osudů díla jeho předchůdce Maxe Manitia. Je to první úspěšný pokus nahradit právě Manitiovu „Geschichte“ a znovu moderně a s přihlédnutím k novým znalostem a stavu bádání překlenout jedinou publikaci předmět, jež dosud shledáváme po různých větších i menších, monografických i encyklopedických knihách. Další svazky (Band II: Vom spätereun neunten Jahrhundert bis zur Mitte des elften; Band III: Die Blütezeit derlateinischen Literatur der Mittelalters; das zwölfte Jahrhundert; Band IV: Das späte Mittelalter), jež mají postupně od r. 1977 vycházet v nejbližších letech, budeme očekávat se skutečnou netrpělivostí.

Jana Nechutová

Latinitatis medii aevi Lexicon Bohemorum — Slovník středověké latiny v českých zemích (1 : a — affugo); Academia Praha 1977, LX — 1 — 100 s.

V roce 1977 se odborná veřejnost pracovníků ve filologii latinského středověku a v ostatních mediévistických disciplínách konečně dočkala vydání prvního sešitu dlouho očekávaného slovníku české středověké latiny (Lexicon Bohemorum = LB).

Slovník, na němž pověření odborníci pracují už od předválečné doby, je součástí projektu Union Académique Internationale na vydání mezinárodního slovníku středověké latiny (Novum Glossarium Mediae Latinitatis); pod řídicí mezinárodní komisí (Comité Du Cange) pracují v jednotlivých účastnických zemích národní orgány, jejichž hlavním úkolem je excerpcí pramenů a příprava národních slovníků středověké latiny. Na slovníku středověké latiny v českých zemích zahájil svého času práci a rozvrhl ji prof. dr. B. Ryba a nyní se na ní podílí kolektiv z pracovníků Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV v Praze, vedený dr. D. Martínkovou, ČSc. Redakční rada, řízená vedoucím KRŘL ČSAV prof. dr. L. Varclm, DrSc., se kromě z latinských filologů skládá z medievistů dalších oborů (bohemistika, historie, pomocné vědy historické, právní dějiny).

Na prvních čtrnácti stránkách se uživatel slovníku dočte (nejprve latinsky, pak v nezkráceném českém znění), že „LB je slovník diferenční, a to k 8. (a dalším nezměněným) vydání latinsko-německého slovníku Georgesova“, a že jeho účelem je „zachytit odchylky a rozdíly středověké latiny v českých zemích od latiny starověké“. O materiálové základně se dovídáme, že ji tvoří okolo 600 000 excerpt české provenience z období let 1000–1500 a že kromě tištěných pramenů byl excerpován i obsáhlý výběr několika set rukopisů. Excerpcí byla ukončena rokem 1970, a nejsou proto brány v úvahu edice středověkých textů, vyšlé po roce 1970. Dále je v úvodu podrobně vloženo zejména o typech slovníkových hesel a o jejich složení; pak o dokladových položkách, o dataci o údajích pramenů. Za tímto výkladem následuje na str. XV–XVIII seznam zkratk a na str. XIX–LX abecední soupis pramenů. Zde je u každé položky uvedena nejprve zkratka excerpaného textu, dále jeho úplný bibliografický titul a posléze chronologické určení (např.: „*Acta Aud. — Kniha protokolů auditorů pražských z konce 14. století, ed. F. Tadra, VKČSN 1893, n. IV, pag. 9–41; s. XIV. ex.*“) Podle tohoto seznamu zájemce teprve získá představu o šíři i hloubce práce, již bylo nutno podniknout, aby bylo možno slovník připravit. — Vraťme se v této souvislosti ještě k materiálové základně: konstatovali jsme, že počet excerpt přesáhl 600 000, asi 1/3 jich pochází z nevydaných textů, tedy z rukopisů. Důvodem, že LB jako jediný z vycházejících národních slovníků středověké latiny vyhověl výzvě Union Académique Internationale k excerpci rukopisného materiálu, může být na jedné straně nesnadnost práce s rukopisy, mnohdy obtížně čitelnými (proto zůstal náš slovník v tomto ohledu jediným), na druhé straně pak skutečnost, že mnoho důležitých textů latinsko-české středověké literatury je nevydáno (proto právě slovník české latiny). Pro poznání vývoje latiny po formální i sémantické stránce bylo zvlášť důležité pojmut do lexikografické práce městské knihy a rukopisnou literaturu odbornou (díla botanická, lékařská, matematická, astronomická apod.), dále rukopisy glosované a latinsko-staročeské vokabuláře. Přínos této práce s rukopisy pro slovník je zřetelný na příkladech, které uvádí D. Martínková ve Zprávách JKF 1973 na str. 16–18 (v článku „Význam rukopisných dokladů pro zpracování slovníku středověké latiny v českých zemích“).

Nový slovník obsahuje dva druhy hesel. Hesla prvního typu jsou totožná s hesly v slovníku Georgesově, ale přinášejí navíc doplňky ortografické nebo morfologické nebo i syntaktické a sémantické. Jednotlivé významy, převzaté z Georgesova slovníku, jsou vyjádřeny latinsky i česky a z vlastního materiálu se dokumentují jen v případech, kde jsou zachovány latinsko-české nebo latinsko-německé glosy. Nové významy jsou k tomu připojeny za znaménkem + a jsou doloženy citáty, vybranými z materiálu tak, že je uveden nejdříve doklad nejstarší a v ostatních se dává přednost citátům se staročeskými glosami. Pokud jsou tyto další významy uvedeny již v díle Thesaurus linguae Latinae (ThLL) nebo v jiných vědeckých slovnících, je to poznamenáno v závorce. Hesla druhého typu v Georgesově slovníku obsažena nejsou a v našem slovníku jsou vpředu označena hvězdičkou, jsou pak zpracována podobně jako nové významy hesel prvního typu. Vlastní jména osobní nejsou do LB pojata vůbec a z místních jen od původu jména obecná, např. Colonia — Kolín.

U významných vědeckých slovníků, které začínají vycházet po velmi záslužné a usilovné přípravě materiálu a jejichž dokončení je zatím zcela nedohledné, je nutno dbát úsporného způsobu zpracování a přitom co nejlepší dokumentace, aby za jedné generace byla připravena dobrá základna celého díla. Jistých úspor bude možno dosáhnout tím, že není potřeba věnovat tak velikou pozornost staročeským glosám, pře vzatým z glosářů, jde-li o české výrazy zcela umělé, kterých se mimo slovníky, kde se mechanicky opisovaly, nikdy neužívalo, např. *accumulator* — *hromáždník*, nebo *shromáždník*, ani není potřebí uvádět ve slovníku rozmanité chybně zapsané podoby

těchto glos, např. *accola* — *příchodník*, a přitom i *przíhodník* a *przíhodný* z Klaretova glosáře. Také dokumentace hesla *adulterium* s doklady glos *cizoložství* nebo *cizoložstvo* z pěti památek je nadbytečná, zvláště ze slovníku Lactifer z r. 1511, který v tomto případě vůbec není třeba citovat (uvádět různé podoby zápisu zcela obvyklého českého slova není úkolem tohoto slovníku). Po dobrém uvážení je možno úspory získat i v odkazových heslech, např. *abaw*- odkazuje na bezprostředně předcházející hesla skupiny *abaw*-, nebo tři za sebou jdoucí odkazy *absinte*-, *absinth*-, *absinthe*-, odkazují na bezprostředně následující hesla této skupiny, nebo *accensio* odkazuje na nedaleké *accensio*, *accepto* stojí přímo před skupinou hesel s *accept*- atd.

I po vydání jednotlivých sešitů nového slovníku zůstane jeho materiálová základna bohatým studijním zdrojem; protože však excerptce byla zatím ukončena rokem 1970, bude ji nutno v dohledné době doplnit excerptí edic příslušných latinských textů, vyšlých po tomto roce, aby nový slovník od jistého písmene nebo dílu mohl čerpat i z tohoto materiálu. Ve slovníku pak na konci hesel nebo i na konci jednotlivých významů by bylo výhodné označit, zda jsou citovány všechny doklady z materiálu nebo zda nějaká jejich část zůstala necitována.

Jinak praktičnost a přehlednost hesel, jichž přináší první sešit rovných sto stránek (a — affugo, z důvodů výrobních obtíží tiskárny proti původnímu plánu, který sliboval pro 1. sešit hesla až po Al-), bude možno zodpovědněji posoudit teprve po nějaké době užívání slovníku. Zběžnému pohledu se hesla jeví velmi dobře uspořádána (za jejich konečnou podobu je nepochybně potřeba děkovat i příslušnému polygrafickému závodu).

Český badatel-medievista kteréhokoli historického nebo filologického oboru byl do dneška odkázán na cizí slovníky z materiálu cizí provenience, a to většinou na díla starší (z nových uvedme např. nedokončené *Lexicon mediae et infimae Latinitatis Polonorum*, *Mittellateinisches Wörterbuch* a v r. 1976 v Leidenu vyšlý Niermayerův slovník *Mediae Latinitatis lexicon minus*). Mluvíme-li již o prospěšnosti nového LB pro medievistiku různých filologických i historických odvětví, zmíníme se v první řadě o bohemistech, pro jejichž historická bádání budou mít některé údaje slovníku význam prvořadý. Jde přitom také o významná díla české kultury, o Kristiána, Kosmu, ostatní středověké české historiografy a významné spisovatele a myslitele, jako Matěje z Janova, Jana Husa a další autory husitské doby. Co znamená středolatinický slovník pro vlastní studium středověké latiny v českých zemích, je naznačeno ve stati D. Martinkové opět ve *Zprávách JKF* (1972, str. 14—17). Potrvá ovšem ještě nějakou dobu, než bude vydána tak velká část LB, aby byl tento nový slovník prakticky a v širším záběru použitelný. Přejeme si jen, aby se splnila představa jeho editorů o každoročním vydávání jednoho sešitu. A nemusíme se snad ani příliš šířit o tom, jak velice a s nadšením vítáme, že k vydávání českého slovníku středověké latiny konečně dochází.

Jana Nechutová—Vladimír Kyas

Zbraslavská kronika — *Chronicon Aulae Regiae*, Svoboda Praha 1976, 597 s.

V řadě překladů latinsko-českých středověkých kronik (roku 1972 Kosmova kronika, 1974 Pokračovatelé Kosmovi) vydalo nyní nakladatelství Svoboda nejobsáhlejší kronikářské dílo předhusitské doby, nejdůležitější vyprávěcí pramen pro české dějiny 1. poloviny 14. století, Kroniku Zbraslavskou, sepsanou cisterciáckými opaty Ottou a Petrem, ředěným Žitavský. Stejně jako předchozí kroniky v této řadě i recenzovaná publikaci revidoval a opatřil předmluvou prof. dr. Zdeněk Fiala, zesnulý dříve, než mohla kronika být vytištěna a vydána (nakladatelství Svoboda připsalo toto vydání jeho památce). Text přeložil František Heřmanský, verše Rudoif Mertlík. Tento překlad (R. Mertlík tehdy spolupracoval s Annou Pavlů) vyšel již v roce 1952 v Melantrichově knižnici Odkaz minulosti české a bude se tedy tato recenze často vracet ke srovnání obou publikací.

Nové vydání Zbraslavské kroniky je už na první pohled reprezentativní jak formátem, tak vazbou a výtvarnou. Je vtipně typograficky řešeno a doprovází je 60 černobílých a 7 barevných fotografií, které jsou na str. 534—538 v seznamu vyobrazení důkladně a srozumitelně popsány. Většinu tohoto obrazového materiálu najdeme v černobílém provedení i v melantrichovském vydání. Při této příležitosti se zmíníme i o mapách, převzatých z prvního vydání (které mělo navíc dva Tomkovy plány staré Prahy). Z něj